

Boczarowa O., T. Giza System i polityka oświatowa Ukrainy // Nowe Horyzonty Edukacji / pod red. Z. Retajek. – Wrocław : Wydawnictwo Via Ferrata, 2015. – S. 63-68.

Ołena Boczarowa

Teresa Giza

System oświatowy i polityka oświatowa Ukrainy

System szkolny

Zgodnie z ukraińską konstytucją, każdy obywatel ma prawo do nauki. Państwo gwarantuje dostęp do przedszkoli, pełne wykształcenie ogólnokształcące średnie, wykształcenie zawodowe oraz wykształcenie wyższe w państwowych i samorządowych instytucjach edukacyjnych.

Po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku zmianom poddano wszystkie obszary życia społecznego, w tym dziedzinę szkolnictwa. Kluczowym dokumentem stała się ustawa *O oświacie*, przyjęta w 1991 roku, która określiła podstawy ustroju szkolnego, zasady rozwoju edukacji, uprawnienia organów rządowych, samorządowych i szkolnych. Priorytety polityki oświatowej zostały wytyczone w 1993 roku w państwowym programie *Edukacja (Ukraina XXI wieku)*. Rozpoczęto reformy oświatowe powiązane ze wzmocnieniem niezależności państwa ukraińskiego, z nowymi potrzebami społeczeństwa, z aspiracjami proeuropejskimi. Towarzyszyły im (i nadal są aktualne) problemy finansowe oraz polityczne.

W roku szkolnym 2001/2 wdrożono reformę szkolnictwa: wprowadzono obowiązkową ogólnokształcącą 12-letnią szkołę średnią o strukturze 4+5+3 (ostatecznie zmniejszono liczbę lat nauki do 11, 4+5+2). Edukacją przedszkolną objętych jest ok 80% dzieci w wieku 3-6 lat. Opłata za przedszkola jest niska i jednolita; rodziny o szczególnie trudnej sytuacji materialnej są z niej zwalniane. Dzieci podejmują naukę od 6. roku życia. Szkoła początkowa (elementarna, I stopnia) to klasy 1-4. Szkoła średnia pierwszego stopnia (szkoła II stopnia) obejmuje klasy V-IX, a szkoła średnia drugiego stopnia (szkoła III stopnia) - klasy X-XI. Obowiązek szkolny kończy się po klasie IX. Większość szkół pracuje jako jednolite szkoły 11-letnie, I, II i III stopnia. Placówki różnych stopni mogą funkcjonować też jako odrębne szkoły, zwykle dotyczy to szkół profilowanych III stopnia (np. językowych,

matematycznych, artystycznych) i innowacyjnych (możliwe jest ich łączenie z uczelniami wyższymi). Obok szkół średnich ogólnokształcących istnieją też nieliczne 11-letnie licea i gimnazja. Po IX klasie stwarza się możliwość 3 lub 4-letniego kształcenia zawodowego. W efekcie tej drogi edukacyjnej uzyskuje się tytuł młodszego specjalisty. W ostatnich latach coraz więcej młodzieży na Ukrainie wybiera taką ścieżkę edukacji.

11-letnia szkoła średnia kończy się maturą, na którą składa się egzamin wewnętrzny, pisany i oceniany w szkole oraz państwowy egzamin zewnętrzny. System niezależnego zewnętrznego oceniania osiągnięć szkolnych absolwentów szkół średnich (зовнішнього незалежного оцінювання – ЗНО, ZNO, <http://testportal.gov.ua/>) wprowadzono od 2008 roku. Pierwsza nowa matura dla całego rocznika odbyła się wiosną 2013 roku. Przystępuje do niej ok 70% młodzieży. Obejmuje ona następujące przedmioty: język i literatura ukraińska, historii Ukrainy, matematyka, biologia, geografia, fizyka, chemia, język rosyjski, języki obce (angielski, hiszpański, niemiecki, francuski). Uczniowie zdają egzamin obowiązkowy z języka i literatury ukraińskiej; dodatkowe przedmioty wybierają zgodnie z kierunkiem przyszłych studiów; maksymalnie zdają cztery przedmioty. Kandydaci mogą aplikować do pięciu wybranych uczelni. Aby zostać przyjętym na studia w państwowej uczelni należy zdać wymagane przez uczelnię przedmioty maturalne na minimum 124 punkty. 60% miejsc w państwowych uczelniach jest przeznaczana na studia bezpłatne. Część z nich jest rozdzielana z uwzględnieniem kryteriów społecznych (wielodzietność rodziny, pochodzenie z rodziny górniczej, sieroctwo) oraz przeznaczana dla olimpijczyków. Od 2015 roku planowane są kolejne zmiany w egzaminach zewnętrznych. Obowiązkowym przedmiotem, obok języka i literatury Ukrainy, będzie matematyka. Testy zewnętrzne po 11 klasie staną się obowiązkowe dla wszystkich uczniów, nie tylko dla kandydatów na studia. Egzaminy będzie można zdawać na dwóch poziomach trudności: poziomie A, obejmującym treści podstawowe programu nauczania i poziomie B, trudniejszym.

Przed wprowadzeniem egzaminów zewnętrznych ok. 80% młodzieży kontynuowała naukę w uczelniach wyższych. Wzrost opłat czesnego, selekcyjność testów oraz zjawisko inflacji dyplomów, obniżyły znacząco zainteresowanie edukacją wyższą.

Zgodnie z założeniami polityki oświatowej, sprawdziany zewnętrzne będą przeprowadzane na zakończenie każdego stopnia edukacji. W systemie wewnętrznego oceniania uczniów obowiązuje skala 12-stopniowa. Kadre zarządzającą w szkołach tworzą dyrektor i jego trzech zastępcy-do spraw wychowawczych, dydaktycznych i zajęć

pozalekcyjnych. Jeśli liczba uczniów przekracza 700, to w szkole zatrudniany jest psycholog, jeśli mniej, to tylko na część etatu. Pensum nauczycieli przedmiotowych wynosi 18-20 godzin tygodniowo. Dodatkowe godziny nauczyciele pracują w ramach kół zainteresowań.

Nauka w szkołach ukraińskich, zgodnie z zasadami przyjętymi w konstytucji, odbywa się w języku danej społeczności. Od początku lat 90. przybywało szkół z ukraińskim językiem wykładowym (w 2001 roku – 70%).

Nauka i szkolnictwo wyższe

Dotychczas funkcjonujący system szkolnictwa wyższego został uregulowany na podstawie ustawy *O szkolnictwie wyższym* z 2002 roku. W dn. 1 lipca 2014 roku Rada Najwyższa Ukrainy zatwierdziła nową ustawę o szkolnictwie wyższym, która obowiązuje od września. Mamy zatem obecnie do czynienia z okresem przejściowym, w którym nowe przepisy zostają wprowadzane stosownie do ukazujących się aktów wykonawczych, a główne zmiany dotyczą młodzieży aktualnie rozpoczynającej studia. W roku akademickim 2010/2011 działały w kraju 854 uczelnie wyższe: 689 państwowych i 165 prywatnych. Łączna liczba studentów przekraczała 2 mln. System szkolnictwa wyższego Ukrainy jest jednym z największych na świecie. Ponad połowa studentów kształci się na własny koszt.

Zgodnie ze starymi przepisami uczelnie poddawane były ocenie Państwowej Komisji Akredytacyjnej. Instytucjom szkolnictwa wyższego przyznawano jeden z czterech stopni akredytacji, który wiązał się z prawem do kształcenia na różnych poziomach. Pierwszy i drugi osiągały kolegia oraz szkoły zawodowe. Stopień trzeci i czwarty – instytuty, konserwatoria, akademie, uniwersytety. Uczelnie z czwartego poziomu akredytacji mógł być przyznany status *Narodowej* za wybitne osiągnięcia w obszarze badań i działalności dydaktycznej. Status ten zwiększał zakres uprawnień w dziedzinie nauki i dydaktyki. 434 uczelnie uzyskały III lub IV poziom akredytacji.

Absolwent ukraińskiej szkoły wyższej uzyskuje (jak dotąd) po ukończeniu uczelni pierwszego stopnia akredytacji dyplom młodszego specjalisty, uczelni drugiego stopnia – bakaławra a trzeciego i czwartego stopnia – specjalisty lub magistra.

Dotychczas na Ukrainie obowiązywał model stopni i tytułów naukowych przejęty z czasów radzieckich. Tytuł zawodowy magistra można było uzyskać po 4, 5 lub 6 latach studiów. Następnymi stopniami były: kandydat nauk (po ukończeniu specjalnych studiów-aspirantury i obronie pracy; odpowiednik polskiego doktora) i doktor nauk (po doktoranturze i obronie pracy; odpowiednik polskiej habilitacji). Dla doktorów nauk przewidziano nominacje państwowe na cztery wyższe tytuły naukowe zastępcy profesora (docent, mogący

prowadzić wykłady, ale bez katedry), profesor (wykładowca z katedrą), członek-korespondent i akademik.

Prace nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym trwały długo. Nowe regulacje zostały wypracowane oddolnie przez wspólnoty akademickie. Wprowadza się radykalne zmiany mające na celu demokratyzację i autonomię: finansową, merytoryczną i organizacyjną uczelni wyższych Ukrainy. Wzrasta rola senatu uczelni, zmniejsza kontrola ministerstwa, zmienia się styl zarządzania uczelniami. Ustawa przewiduje powołanie kolegialnej Krajowej Agencji ds. Zapewnienia Jakości w Szkolnictwie Wyższym. Zakłada wprowadzenie kontroli antyplagiatorowej i odpowiedzialności za naruszenie własności intelektualnej. Określa nowe zasady wyboru rektorów (z udziałem reprezentacji wszystkich grup pracowników i studentów). Pełnienie funkcji rektorów, dziekanów i dyrektorów zostały ograniczone do dwóch kadencji (5+5). Wszystkie uczelnie posiadające stosowne akredytację, uzyskały prawo do ostatecznego przyznawania stopni naukowych. Przewidziano możliwość odwołań do Krajowej Agencji. Uczelnie państwowe będą mogły samodzielnie inwestować dochody ze swoich działań edukacyjnych, badawczych, szkoleniowych i produkcyjnych. Zmniejszono liczbę godzin pensum nauczycieli akademickich z 900 do 600 godzin rocznie oraz obciążenia studentów- spadła liczba godzin przypadająca na jeden punkt kredytowy z 36 do 30. Stwarza się warunki dla autentycznej samorządności studenckiej oraz reguluje wysokość stypendiów socjalnych. Od 2016 roku przewidywane jest wprowadzenie powszechnego elektronicznego systemu przyjęć do uczelni państwowych. Systematycznie mają być tworzone warunki zwiększające mobilność studentów i nauczycieli. Ustawa uchyla dotychczasową hierarchię stopni naukowych, wprowadzając nowe: młodszy bakaławr, bakaławr, magister, doktor filozofii i doktor nauk. Stopień doktora filozofii i doktora nauk przyznawany będzie przez wyspecjalizowane rady naukowe, na podstawie pracy badawczej i publicznej obrony pracy. Zmianom uległy prawie wszystkie artykuły starej ustawy. Ustawa ma na celu utworzenie jednolitego systemu szkolnictwa wyższego i dostosowanie do Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, bez czego nie jest możliwa uznawalność ukraińskich dyplomów w świecie i ustawiczne kształcenie w uczelniach zagranicznych. Ukraina podpisała Deklarację Bolońską już w 2005 roku ale dopiero teraz przeprowadzane są stosowne do niej reformy.

Na Ukrainie istnieje rozbudowany system kształcenia dorosłych. Funkcjonuje wiele placówek kształcenia podyplomowego. Dobrze organizacyjnie i prawnie uregulowane są kwestie kształcenia podyplomowego, oświaty pozaszkolnej i kształcenia dorosłych.

System kształcenia nauczycieli

Kształcenie nauczycieli na Ukrainie jest-jak dotychczas-podobnie jak całe szkolnictwo wyższe, niejednorodne i odbywa się w instytutach pedagogicznych, uniwersytetach pedagogicznych oraz klasycznych uniwersytetach a także kolegiach i studiach pedagogicznych. Nauczyciel z dyplomem młodszego specjalisty może pracować jako nauczyciel edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej, szkoły podstawowej (z określeniem przedmiotu) i wybranych przedmiotów w ogólnokształcącej szkole średniej (muzyka, sztuka, choreografia, wychowanie fizyczne, i szkolenie zawodowe). Stopień bakaławra uprawnia do pracy w następujących specjalnościach: edukacji przedszkolnej; wczesnoszkolnej; przedmiotów nauczania w szkole II stopnia; nauczania wybranych przedmiotów szkoły III stopnia (muzyka, sztuka, choreografia, wychowania fizycznego, szkolenia zawodowe) oraz pracy społecznej. Ponadto, dyplom bakaławra uzyskać można także w dziedzinie pedagogiki specjalnej, w instytucie pedagogicznym lub uniwersytecie. Absolwenci studiów licencjackich z klasycznych uniwersytetów lub innych instytucji szkolnictwa wyższego III i IV stopnia akredytacji otrzymują kwalifikacje nauczycieli szkoły średniej, jeśli spełniają wymogi normy krajowej kształcenia nauczycieli. Absolwenci studiów magisterskich otrzymują uprawnienia do nauczania przedmiotów w szkole średniej. Takie uprawnienia uzyskują też absolwenci studiów nienauczyielskich, którzy uzupełnią wykształcenie na pedagogicznych studiach podyplomowych. Posiadacze stopni bakaławra oraz młodsi specjaliści mogą kontynuować studia na uczelni pedagogicznej lub uniwersytecie, uzyskując docelowo tytuł magistra.

Przedmioty kształcenia oraz treści i wymagania kwalifikacyjne są określone w dokumencie *Podstawy rozwoju edukacji nauczycieli* oraz odpowiadają standardom integracji w europejskiej przestrzeni edukacyjnej. Pracę zawodową absolwenci rozpoczynają już po zakończeniu studiów. Nauczyciele ukraińscy podlegają obowiązkowo ocenie i certyfikacji raz na pięć lat. To powoduje, że co najmniej raz na pięć lat uczestniczą w kursach i studiach podyplomowych. Grupy szkoleniowe są organizowane w zależności od doświadczenia nauczycieli oraz poziomu kategorii, o którą się ubiegają. Nauczyciel, aby awansować w zawodzie powinien uczestniczyć w studiach i kursach podyplomowych oraz przeprowadzić lekcje pokazowe przed komisją składającą się z przedstawicieli nauczycieli, dyrekcji szkół oraz lokalnych władz szkolnych. Wymagania dla klas kwalifikacyjnych i tytułów edukacyjnych są określone w *Regulaminie certyfikacji nauczycieli Ukrainy*.

Na Ukrainie ukształtował się system motywowania nauczycieli poprzez nagrody pieniężne, upominki, dyplomy i honorowe tytuły, udzielane za ponadprzeciętne osiągnięcia zawodowe.

Jakość kształcenia

Edukacja na Ukrainie coraz częściej jest przedmiotem debaty publicznej. Dyskusje koncentrują się wokół równości szans edukacyjnych uczniów z różnych środowisk oraz roli szkoły w procesie reprodukcji społecznej. Opinie krytyczne wypowiedzane są w trosce o wysoki poziom kształcenia w szkołach publicznych na wszystkich szczeblach systemu. Rodziny ponoszą wciąż rosnące koszty edukacji. Stawia się pytania o konkurencyjność państwowej edukacji – znaczenie dyplomu na rodzimych i europejskich rynkach pracy. Panuje dość powszechne przekonanie, że wysokie osiągnięcia szkolne uczniów zależą od pomocy rodziców i pracy nielicznej grupy zaangażowanych nauczycieli.

W latach 1991-2012 odbyło się 20 cyklicznych międzynarodowych badań porównawczych. Ukraina uczestniczyła w dwóch badaniach TIMSS: w 2007 roku (w klasach 4. i 8.) i w 2011 roku (tylko w 8. klasie)¹. Niskie wyniki z 2007 roku zmobilizowały do zmian w programach nauczania matematyki i nauk przyrodniczych, szkoleń nauczycieli, dyskusji metodycznych. W ramach projektu *Równy dostęp do dobrej edukacji* Ukraina otrzymała finansowe wsparcie z Banku Światowego na wyposażenia pracowni szkolnych przedmiotów matematyczno-przyrodniczych. Te działania przyniosły efekty w postaci znaczącej poprawy średniej wyników testowania w 2011 roku. 15-latkowie poprawili swój wynik z matematyki o 17 punktów (osiągając 479 punktów) a z nauk przyrodniczych o 16 (osiągając 501 punktów), istotnie podwyższając pozycję kraju w międzynarodowych rankingach. Nie zabrakło jednak głosów sceptycznych, dotyczących manipulowania wynikami przez władze oświatowe. W 2011 roku, mimo wcześniejszych zapowiedzi i deklaracji Ministerstwa Edukacji i Nauki (Міністерство освіти і науки України-МОН, MON), nie wykorzystano szansy jednoczesnego udziału w badaniach TIMSS i PIRLS. Z przyczyn niejasnych dla opinii publicznej w TIMSS nie uczestniczyli czwartoklasiści. Utracono szansę na monitorowanie postępów uczniów. Udział w badaniach międzynarodowych jest uważany za ważny, ponieważ na Ukrainie nie ma zaawansowanych badań porównawczych a krajowy system monitorowania jakości kształcenia dopiero się kształtuje.

Wśród negatywnych opinii kierowanych pod adresem ukraińskiego systemu edukacyjnego znajdują się: korupcja, bierność, brak inicjatyw, brak woli politycznej co do reform i odpowiedzialności za ich wyniki, brak profesjonalnego zarządzania edukacją. W czasach transformacji okazało się, że system edukacji jest mało mobilny i nie reaguje na zmiany globalne oraz potrzeby społeczne, nie przygotowuje do nowych ról pracowniczych i

---

¹ Polska uczestniczyła w badaniach TIMSS po raz pierwszy w 2011 roku. Pomiar objął tylko 10-latków.

obywatelskich. Na wszystkich szczeblach systemu kształcenia dostrzegana jest potrzeba modernizacji treści kształcenia i organizacji procesu dydaktycznego.

Szkolnictwo wyższe jest oceniane jako przestarzałe. Duże państwowe uczelnie są nieefektywne a prywatne - nastawione na działalność komercyjną. W światowych rankingach szkół wyższych uczelnie z Ukrainy nie są uwzględniane lub uzyskują niskie pozycje. W QS Światowym Rankingu Uniwersytetów 2013/14 znalazły się cztery uczelnie Ukrainy: Państwowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie (miejsce 441-450), Politechnika w Kijowie (601-650), Państwowy Uniwersytet w Doniecku i Politechnika w Charkowie (miejsca pow. 701).

Kierunki rozwoju i zmian oświatowych

2011 rok obchodzony był na Ukrainie jako rok edukacji i społeczeństwa informacyjnego. Określono wówczas priorytety oświatowe na najbliższe lata oraz rozpoczęto porządkowanie dziedziny szkolnictwa, począwszy od ujednoczenia przepisów prawnych, kontroli dokumentów i zarządzania oświatą. Zaczęto wdrażać krajowy system monitorowania jakości kształcenia i udział Ukrainy w międzynarodowych badaniach porównawczych. Powstała elektroniczna baza danych o edukacji. Jednocześnie wskazano na deficyty w zakresie obecności nowych technologii informacyjnych w dydaktyce szkolnej. W 2014 roku rozpoczęto reformę szkolnictwa wyższego i nauki w zakresach przewidzianych w nowej ustawie.

Zmiany w funkcjonowaniu systemu szkolnego są spowodowane także problemami społecznymi. Dane statystyczne dowodzą zmniejszania się wydatków publicznych na oświatę jako udziału w PKB, przy wzroście nakładów nominalnych. Stale zmniejsza się liczba uczniów i nauczycieli szkół, co jest konsekwencją nizu demograficznego. Coraz więcej młodzieży ukraińskiej podejmuje studia za granicą. W znacznym stopniu wpływają na to motywy polityczne i ekonomiczne. Studenci z Ukrainy stanowią najliczniejszą grupę obcokrajowców uczących się w Polsce: 42%. W roku akademickim 2013/2014 studiowało tu 15 tys. obywateli Ukrainy.

Najbardziej złożone kwestie wiążą się z sytuacją w regionie Krymu i Donbasu. Siergiej Kvit, minister Edukacji i Nauki Ukrainy, uznał ją za dramatyczną. Separatyści opanowali także szkoły wyższe. Wielu wykładowców i studentów nie kontynuuje pracy w macierzystych uczelniach. Część podporządkowała się nowej władzy. W zaistniałej sytuacji

rząd Ukrainy podjął decyzję o przetransferowaniu całych uczelni do innych miast. I tak na przykład, Doniecki Narodowy Uniwersytet przeniesiono o ponad 800 km, do Winnicy. Mimo zaangażowania i dobrej woli wielu ludzi zrodziło to szereg problemów, a w szczególności: kwestia mieszkań dla zamiejscowych studentów oraz dla kadry, zaległości w wypłacaniu stypendiów i wynagrodzeń, organizacja procesu dydaktycznego, trudności aklimatyzacji w nowym miejscu, trudności rozłąki z rodzinami. Wzięto pod uwagę także fakt, że w niektórych miastach wschodniej Ukrainy nadal trwają działania wojenne. Studenci z tych terenów kontynuują studia e-learningowo. W tym systemie działa też wiele szkół średnich.

Źródłem inspiracji dla przemian edukacyjnych na Ukrainie są systemy edukacyjne krajów zachodnich, w tym polskie. Ważne są wieloletnie kontakty naukowców ukraińskich z badaczami z Polski. Celem przemian jest efektywne, dobrze funkcjonujące demokratyczne państwo, z nauką na wysokim poziomie i dobrą edukacją.